

КРИТИЧНА ОЦІНКА НАУКОВОГО ДОРОБКУ З ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ

Проведена систематизація наукових досліджень в галузі економічного аналізу шляхом змістовного вивчення кандидатських дисертацій українських та російських вчених, виявлення проблем сучасної аналітичної науки та напрямів їх вирішення, розкритих у кандидатських дисертаціях, захищених протягом 1968-2008 рр.

Постановка проблеми. На початку ХХІ ст. відбувається трансформація економіки України, формується нове економічне мислення, оновлюються підходи в управлінні – сучасні керівники стають економічно освіченими розуміючи не тільки технічну, технологічну, організаційну сторони діяльності суб'єкта, але і економічну та її взаємозв'язок з іншими. Відповідно зростає інтерес до наукових розробок пов'язаних з економічним аналізом задля впровадження їх в практику діяльності вітчизняних підприємств. Сьогодні складаються сприятливі умови для розвитку національної школи економічного аналізу.

Підтвердженням підвищення зацікавленості до економічного аналізу як інструменту забезпечення ефективності господарської діяльності підприємств, появою нових аналітичних об'єктів та суб'єктів, розширенням інформаційної бази, зміною суспільно-економічних відносин було те, що протягом 1991-2008 рр. було захищено 300 кандидатських дисертацій аналітичного напрямку.

На початку 90-х років захищені фундаментальні докторські дисертації відомих українських вчених-аналітиків Є.В. Мниха "Методология и организация комплексного экономического анализа эффективности использования топливно-энергетических ресурсов в промышленности", 1991 р. та І.Д. Фаріона "Анализ эффективности использования производственного потенциала в условиях перехода к рыночной экономике", 1992 р. Лише через десять років почала поповнюватися національна школа економічного аналізу новими докторськими дисертаціями, котрі розвивають аналітичну науку в напрямі аналізу банківської діяльності (Л.О. Примостка, 2002 р.), аналізу інвестиційної діяльності (Я.Д. Крупка, 2002 р.), оперативного аналізу (Т.М. Ковальчук, 2004 р.) та теоретико-методологічних засад (І.Д. Лазаришина, 2006 р.)¹.

У цьому році захищено докторську дисертацію аналітичного напрямку О.В. Олійник на тему "Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін"², де сформувано пропозиції щодо вдосконалення економічного аналізу через врахування національних, ментальних і культурних особливостей, в яких існує та чи інша соціально-економічна формація. Автором досліджено інституціональні аспекти економічного аналізу, що дало "можливість пояснити з точки зору економічної теорії цілу низку явищ, що супроводжували формування економічного аналізу і впливають на ефективність його розвитку. Якщо раніше інститути сприймалися екзогенно, як дещо зовнішнє по відношенню до

¹ Олійник О.В. Формування та розвиток національної школи економічного аналізу / О.В. Олійник // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 3(6). Відповідальний редактор д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ЖДТУ, 2009. – С. 136-157.

² Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін: дис. ... доктора екон. наук: 08.00.09 / Олійник Оксана Вікторівна. – К., 2009.

економічного аналізу (вплив формальних та неформальних обмежень досліджувався лише як звичайний зовнішній фактор), то в сучасних умовах вони мають розглядатися як частини структури економічного аналізу, в рамках і засобами якого вибудовуються його розвиток”³.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Систематизація тематики кандидатських дисертацій українських і російських вчених відповідно до наукової спеціальності “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” а вивчення їх доробку не здійснювалось. Питання розвитку економічного аналізу як науки, практичної діяльності та навчального предмету присвячені праці наступних вчених: М.І. Баканова, С.Б. Барнгольц, С.І. Герича, М.В. Дембінського, З.М. Зав’ялової, В.В. Ковальова, І.Д. Лазаришиної, Є.В. Мниха, В.В. Осмолівського, Г.В. Савицької, Н.В. Тарасенка, І.Д. Фаріона, Л.Н. Чечевичиної, М.Г. Чумаченка, А.Д. Шеремета та ін.

Метою дослідження є систематизація наукових досліджень в галузі економічного аналізу шляхом змістовного вивчення кандидатських дисертацій українських і російських вчених, визначення основних напрямів розвитку аналітичної науки на підставі матеріалу, розкритого у кандидатських дисертаціях, захищених протягом 1968-2008 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження та систематизацію кандидатських дисертацій, захищених українськими і російськими вченими за спеціальністю “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” (раніше “Бухгалтерський облік і аналіз господарської діяльності”, “Бухгалтерський облік, контроль та аналіз господарської діяльності”) проведено за такими напрямами: предметом дослідження; галузями промисловості; об’єктом дослідження; організаційно-правовими формами; змістом аналізу.

За даними електронної бази Житомирської бухгалтерської наукової школи протягом 1968-2008 рр. захищено українським вченими 300 кандидатських дисертацій, які частково або повністю присвячені проблемам економічного аналізу, а російськими – 230 робіт.

За предметом дослідження систематизовано українські та російські кандидатські дисертації наступним чином (табл. 1).

Таблиця 1. Систематизований перелік кандидатських дисертацій українських та російських вчених за предметом дослідження протягом 1968-2008 рр.

№ з/п	За предметом дослідження	Кількість найменувань	
		Україна	Російська Федерація
1	Загальні питання економічного аналізу	140	145
2	Облік і аналіз	138	72
3	Облік, контроль і аналіз	20	13
4	Аналіз і контроль	2	0
Разом		300	230

Відповідно, протягом 40 років в Україні захищено 140 кандидатських дисертацій, присвячених безпосередньо проблемам аналітичної науки: І.М. Віденко “Моделювання і аналіз резервів виробництва”, 1994 р.; Л.А. Блажен “Оперативний економічний аналіз використання виробничих ресурсів в умовах функціонування АРМ (на прикладі підприємств взуттєвої промисловості)”, 1995 р.; І.Р. Бузько “Методологія аналізу і оцінки

³ Олійник О.В. Розвиток економічного аналізу в умовах інституційних змін [Текст]: монографія / Олійник О.В. – Житомир: ЖДТУ, 2008. – 653 с.

економічного ризику в інноваційних процесах”, 1996 р.; Н.В. Акмаєва “Удосконалення методів аналізу прибутків і збитків господарюючих суб’єктів”, 1997 р.; Н.І. Власюк “Методика і організація економічного аналізу грошових потоків підприємств (на прикладі поліграфічної промисловості)”, 2000 р.; І.В. Данилюк “Фінансовий аналіз в аудиторській діяльності: проблеми методики (на прикладі підприємств пивоварної промисловості)”, 2000 р.; М.І. Лагун “Економічний аналіз якісних параметрів цінних паперів”, 2000 р.; В.А. Юденко “Фінансова звітність, аналіз та прогнозування її основних показників в підприємствах невиробничої сфери”, 2000 р.; В.П. Бондар “Аналіз бухгалтерського балансу та прогнозування діяльності підприємств (на матеріалах хлібокомбінатів м. Києва)”, 2001 р.; І.В. Буфатіна “Інформаційні та методологічні засади формування і аналізу фінансових звітів підприємств”, 2002 р.; Т.А. Талах “Аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу підприємств хлібопекарської промисловості”, 2005 р.; Л.М. Уніят “Організація та методика аналізу ефективності інвестицій на підприємствах молочної промисловості України”, 2005 р.; Л.Є. Шульженко “Удосконалення аналізу фінансового стану фармацевтичних установ”, 2005 р.; Г.В. Бултак “Методика складання консолідованої фінансової звітності та аналіз ефективності діяльності дочірніх підприємств”, 2007 р.; М.А. Куценко “Аналіз ресурсозабезпечення оперативно-рятувальної служби МНС України”; Н.В. Майбогіна “Організація і методика аналізу збутової діяльності промислового підприємства”, 2007 р.; А.Л. Пастернак “Методика аналізу кредитоспроможності банків-контрагентів на ринку міжбанківського кредитування”, 2007 р.; М.А. Бурський “Методика та організація аналізу капіталу акціонерних підприємств”, 2008 р. та ін.

138 кандидатських дисертацій присвячені питанням обліку і аналізу, зокрема, роботи: Н.С. Барабаш “Облік і аналіз фінансових ресурсів підприємств торгівлі”, 1996 р.; Н.Г. Богатко “Облік і аналіз фінансових інвестицій”, 1999 р.; Н.Б. Кашена “Облік і аналіз корпоративних цінних паперів”, 2000 р.; Т.М. Королюк “Облік власного капіталу й аналіз його впливу на інвестиційну привабливість акціонерних товариств”, 2005 р.; О.О. Бідюк “Облік і аналіз діяльності спільних підприємств (на прикладі підприємств целюлозно-паперової промисловості)”, 2006 р.; В.А. Домбровський “Організація і методика обліку та аналізу праці та її оплати на базі сучасних інформаційних технологій”, 2007 р.; І.Я. Омецінська “Облік і аналіз зобов’язань будівельних підприємств: методика та організація”, 2008 р. та ін. і 20 робіт охоплюють питання обліку, аналізу та контролю: М.Т. Шендригоренко “Методика обліку, контролю і аналізу матеріальних ресурсів (на прикладі гірничо-видобувних підприємств м. Кривого Рогу)”, 2000 р.; В.А. Малишенко “Удосконалення бухгалтерського обліку, контролю та економічного аналізу при здійсненні процедури банкрутства і санації”, 2001 р.; Ю.В. Бакун “Облік, аналіз та аудит запасів на підприємствах торгівлі”, 2003 р.; Н.В. Шульга “Облік і аудит розрахунків з оплати праці та аналіз ефективності використання трудових ресурсів”, 2008 р. та ін.

Лише дві кандидатських дисертації присвячені питанню аналізу і контролю, зокрема, роботи Г.І. Никоновича “Аналіз і контроль оборотних активів торговельних підприємств”, 2007 р. та О.А. Романенко “Аналіз і контроль формування і використання фінансових ресурсів холдингових компаній (на прикладі торговельних холдингових компаній України)”, 2008 р.

Протягом 1968-1990 рр. кількість захищених кандидатських дисертацій становить 21 робота, а з набуттям Україною незалежності (1991-2008 рр.) робіт налічується 279, що може відображати загальні тенденції розвитку аналітичної науки, підвищення

зацікавленості до економічного аналізу як інструменту забезпечення ефективності господарської діяльності підприємств, появу нових аналітичних об'єктів та суб'єктів, розширення інформаційної бази, зміну суспільно-економічних відносин.

У 1990-х роках основними напрямками дисертаційних досліджень були наступні:

– аналіз витрат на виробництво (А.І. Ярошовець, 1991 р., О.В. Самборський, 1993 р., Л.А. Корінева, 1995 р., Л.О. Кирильєва, 1997 р., Л.В. Гнилицька, 1998 р., В.В. Ходзицька, 1999 р.);

– фінансових ресурсів і фінансових результатів (Н.С. Барабаш, 1996 р., О.Е. Кузьмінська, 1996 р., Н.В. Акмаєва, 1997 р.);

– інвестиційної діяльності (Н.Г. Богатко, О.М. Галенко, Л.І. Лук'яненко, Я.В. Шелест, 1999 р.);

– аналіз діяльності сільськогосподарських підприємств (Л.А. Суліменко, 1991 р., Л.Р. Золотий, 1995 р., В.К. Савчук, 1996 р.).

У 2000-2008 рр. не залишаються поза увагою авторів напрями аналізу попередніх років, але з'являються нові напрями досліджень, викликані трансформацією економічних відносин і запозиченням зарубіжного досвіду такі, як:

– фінансовий аналіз (І.В. Данилюк, 2000 р. А.В. Уніят, 2002 р.);

– маркетинговий аналіз (Г.Ю. Богданов, Л.Ю. Гудзинська, 2000 р.);

– аналіз грошових потоків (Л.С. Вовк, 2000 р.);

– аналіз банківської діяльності (Н.Р. Венгреневич, А.В. Максименко, Н.І. Некрасова, 2002 р., Д.Б. Клименко, 2004 р., Н.М. Шматко, 2006 р.; О.С. Доценко, 2007 р.; А.Л. Пастернак, 2007 р.);

– стратегічний аналіз (М.М. Стефаненко, 2002 р., С.М. Жукевич, 2006 р.);

– аналіз експортно-імпортних операцій (Л.І. Ірха, О.В. Рура, М.І. Скрипник, 2005 р.);

– аналіз інноваційної та інвестиційної діяльності (В.П. Деніс, 2007 р., О.А. Романенко, 2008 р.);

– макроекономічний аналіз (І.В. Михайлик, 2007 р.)

Зокрема, слід відзначити значну увагу вчених до таких напрямів, як фінансовий аналіз та оцінка інвестиційної привабливості. Нині в Україні набуло поширення застосування західних методик розрахунку фінансових коефіцієнтів. Однак функціонуючі в інших країнах світу методики аналізу фінансової стійкості здебільшого неспроможні правильно оцінити стан справ саме в Україні. Тому існує необхідність розробки нової методики аналізу фінансового стану підприємства, яка б задовольнила широке коло користувачів. Адже фінансові показники повинні надавати об'єктивну і точну характеристику фінансового стану підприємства, його стійкості; для всіх показників мають бути зазначені числові нормативи діапазону їх змін як у просторі, так і в часі, враховуючи диференціацію нормативних значень показників за видами економічної діяльності. Другою причиною підвищення уваги до даного питання є несистематизованість напрямів аналізу фінансового стану підприємства, що не дозволяє побачити зміни у фінансовому стані або результатах господарської діяльності та визначити тенденції і структуру таких змін, що, в свою чергу, не вказує керівництву підприємства на загрози та можливості, які властиві підприємству. Вважаємо, що для оцінки фінансового стану потрібно використовувати не просто певний перелік фінансових коефіцієнтів, а їх систему, на основі вивчення яких можна було б сформувати цілісну картину про фінансовий стан підприємства. Система оціночних показників фінансового стану підприємства має бути розроблена відповідно до потенційних інтересів кожної з груп користувачів фінансової звітності.

Щодо аналізу інвестиційної привабливості слід відмітити, що існує потреба обґрунтування розрахунків фінансових оцінок запропонованого проекту, для чого необхідно мати методичний інструментарій обробки інформаційних потоків, елементами якого в аналітичних дослідженнях можливих варіантів є методи аналізу інвестиційної діяльності. Це зумовлено необхідністю адаптації до процесів трансформації в економіці, що змушує підприємства вдаватися до впровадження нових видів продукції і технологій через залучення інвестиційних ресурсів.

У Російській Федерації порівняно з Україною захищено дисертацій аналітичного напрямку на 70 менше. Це стосується, зокрема, напрямів обліку і аналізу, обліку, контролю і аналізу, контролю і аналізу, однак за загальними теоретичними основами дисертацій приблизно однакова кількість.

При виконанні дисертаційних робіт проводилося дослідження діяльності підприємств різних видів економічної діяльності (табл. 2).

Таблиця 2. Галузевий розріз кандидатських дисертацій, захищених в Україні та Російській Федерації протягом 1968-2008 рр.

№ з/п	За галузями промисловості	Кількість найменувань	
		Україна	Російська Федерація
1	Не виділено галузевої спрямованості	161	156
2	Харчова промисловість	34	7
3	АПК	25	33
4	Торгівля	15	10
5	Будівельна промисловість	10	4
6	Добувна	10	2
7	Легка промисловість	8	2
8	Важка	4	3
9	Хіміко-фармацевтична	4	1
10	Нафтогазова	3	0
11	Поліграфічна	1	1
12	Інші	25	11
Разом		300	230

Відповідно, найбільша кількість кандидатських дисертацій протягом 40 років захищались на прикладі підприємств харчової промисловості (34 роботи) та агропромислового комплексу (25 робіт). Меншу кількість займають дисертаційні роботи на прикладі діяльності підприємств торгівлі (15 робіт), добувної промисловості (10 робіт), будівельної (10 робіт) і легкої промисловості (8 робіт). У Російській Федерації спостерігається схожа ситуація, лише робіт, присвячених особливостям здійснення аналітичних досліджень в харчовій промисловості, – 7. Це є закономірним, оскільки саме ці види економічної діяльності були і є визначальними в соціально-економічному розвитку як нашої країни, так і Російської Федерації.

Проводячи дослідження вітчизняних кандидатських дисертацій, захищених на прикладі конкретної організаційно-правової форми господарювання, визначено, що серед 300 робіт в Україні всього 8 робіт здійснено на прикладі акціонерних товариств – М.А. Бурський, В.Г. Козак, Т.М. Королюк, І.А. Мацегора, С.Ю. Лапицька, Т.А. Наумова, А.А. Оністрат, С.В. Питель; дві роботи (О.О. Бідюк, Н.М. Горбатюк) – на прикладі спільних підприємств (рис. 1).

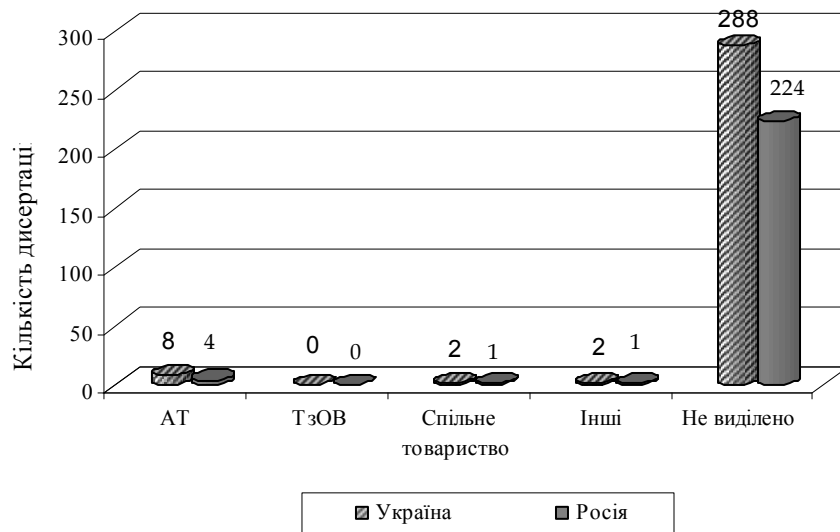

Рис. 1. Захищені кандидатські дисертації аналітичного напрямку з виділенням організаційно-правової форми господарювання за період 1968-2008 рр.

Роботи, захищені на основі діяльності товариств з обмеженою відповідальністю взагалі не виділено. Щодо російських дисертацій спостерігається аналогічна ситуація дослідження діяльності окремих організаційно-правових форм.

До ознаки, яка містить інші підприємства, установи та організації належать дві роботи, захищені на прикладі органів державної влади, у розрізі Міністерства надзвичайних ситуацій (М.А. Куценко, 2007 р.) та діяльності дочірніх підприємств (О.С. Герасименко, 2007 р.) Здійснений аналіз свідчить про те, що дослідники не орієнтовані на дослідження окремих форм господарювання, а їх увага зосереджена на оцінці діяльності підприємств конкретних видів економічної діяльності та окремих об'єктів господарювання.

Систематизуючи українські та російські кандидатські дисертації за об'єктами дослідження (табл. 3), відзначимо, що найбільшу кількість серед них займають роботи, присвячені аналізу доходів і витрат – 36 і 26 робіт відповідно (І.А. Герасимович, Л.В. Гнилицька, О.С. Думинець, Т.В. Егоращенко, Л.А. Коринева, В.М. Мариновський, О.В. Сторожук, Л.П. Снігурська та ін.) та фінансових результатів – 27 та 16 робіт відповідно (Н.В. Акмаєва, В.Г. Барановська, Т.О. Герасименко, С.М. Деньга, Л.Р. Золотий, О.В. Самборський та ін.).

Таблиця 3. Систематизація українських та російських кандидатських дисертацій за об'єктами дослідження протягом 1968-2008 рр.

Країни	Об'єкти дослідження														Разом
	Інвестиції	Інновації	Доходи і витрати	Фінансові результати	Оборотні засоби	Основні засоби	Фінансовий стан	Оплата та продуктивність праці	Власний капітал	Нематеріальні активи	Амортизація	Фінансова звітність	Збутова діяльність	Не виділено	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Україна	20	1	36	27	27	9	14	8	4	3	1	1	1	148	300

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Російська федерація	9	1	26	16	10	6	15	4	0	2	0	1	0	140	230
Разом	29	2	62	43	37	15	29	12	4	5	1	2	1	288	530

І це не дивно, оскільки функціонування підприємства в ринкових умовах актуалізує проблему раціонального витрачання ресурсів, докорінного поліпшення управління витратами і доходами з метою підвищення конкурентоспроможності продукції. Чим економніше підприємство використовує матеріальні, трудові та фінансові ресурси при виготовленні продукції, виконанні робіт та наданні послуг, тим ефективніше здійснюється виробничий процес, тим більшим буде прибуток і рівень рентабельності продукції. Щодо фінансових результатів, то у їх величині безпосередньо віддзеркалюються усі аспекти діяльності суб'єкта господарювання: технологія й організація виробництва, система внутрішнього та зовнішнього контролю та інші особливості діяльності. Саме фінансові результати є основою збільшення економічного потенціалу підприємства.

Отримання фінансового результату неможливе без раціонального використання ресурсів підприємства, одним з яких є оборотні активи, аналізу ефективності використання яких присвячено 27 в Україні та 10 кандидатських дисертації в Російській Федерації (Н.С. Барабаш, Л.А. Блажей, Н.І. Власюк, А.В. Гриліцька, С.В. Калабухова, Я.М. Карпик, С.М. Козирєв, С.П. Крамарчук, М.А. Куценко, Г.І. Никонович та ін.).

Проблема здійснення інвестиційної діяльності стала однією з найактуальніших у процесі реформування економіки України. Пошук і мобілізація джерел інвестування, з одного боку, та реалізація програми інвестування, з іншого, стали актуальними в усіх галузях економічної діяльності. Без здійснення інвестицій неможливий нормальний процес діяльності, формування стратегії розвитку, про що свідчить і кількість дисертаційних робіт з аналізу інвестиційного потенціалу та інвестиційної привабливості – 20 (Н.Г. Богатко, Л.С. Вовк, О.М. Галенко, О.С. Доценко, Б.А. Засадний, Я.Д. Крупка, О.В. Липчанська, Л.І. Лук'яненко, О.І. Мазіна, Л.М. Уніят, Я.В. Шелест та ін.).

Розвиток економіки України та Російської Федерації сприяє активізації фінансової діяльності підприємств, пошуку додаткових джерел фінансування з обґрунтуванням розміру та структури залучених коштів. Водночас фінансовий стан багатьох підприємств нестабільний, виникають проблеми щодо невпевненості у ділових партнерах, у законодавчій базі, фінансово-економічній політиці держави, а, отже, і у перспективах діяльності суб'єкта господарювання. Захищені 14 вітчизняних та 15 російських кандидатських дисертацій з аналізу фінансового стану суб'єктів господарювання (Л.О. Ващенко, Н.М. Горбатюк, І.М. Діденко, П.П. Микитюк, О.Ю. Ніпіаліді, О.Ю. Філософов, Л.Є. Шульженко, О.В. Яновський та ін.) прагнули вирішити конкретні питання та одержати кваліфіковану оцінку фінансової діяльності для оцінки достатності платіжних засобів, оптимального співвідношення власного та залученого капіталу, швидкості обороту капіталу й причин його зміни, обсягу фінансування певного виду діяльності тощо.

Не залишені поза увагою авторів дослідження, що стосуються аналізу інших об'єктів, про що свідчать наступні цифри захищених дисертаційних робіт в Україні та Російській Федерації відповідно: основні засоби – 9 і 6 робіт, оплата та продуктивність праці – 8 і 4 роботи, власний капітал – 4 і 0 робіт, нематеріальні

активи – 3 і 2 роботи, амортизація (її нарахування та використання) – 1 і 0 робіт. Зменшення кількості дисертацій за даними об'єктами аналітичного дослідження викликане розширенням кола нових об'єктів, що пов'язано з появою нових об'єктів бухгалтерського обліку, методики аналізу яких залишаються на стадії розробки.

За змістовним наповненням економічного аналізу нами виділено 14 напрямів, які займають різну питому вагу в загальній кількості (рис. 2).

Рис. 2. Захищені кандидатські дисертації аналітичного напрямку за змістовним наповненням в Україні протягом 1968-2008 рр.

Найбільшу кількість серед виділених напрямів займають: статистико-економічний – 15 робіт (Ю.О. Богуцький, С.В. Заєць, О.М. Ігнатова, Р.О. Кулинич, І.О. Петровська, О.С. Роскач, О.С. Савчук, Г.О. Черноус, М.О. Шейда, К.С. Чуприн, А.В. Хмелюк, та ін.), макроекономічний – 7 робіт (С.М. Голубка, І.В. Грабинська, І.М. Крупка, С.В. Кульбачний та ін.) і управлінський – 5 робіт (А.Г. Богач, Н.А. Морозова-Герасимович, Н.Д. Ордіховська, Н.І. Попова, С.В. Рилєєв). Увага авторів до даних напрямів обумовлена впливом зарубіжних вчених на розвиток вітчизняного економічного аналізу, особливо щодо управлінського аналізу. Дисертанти, які захищалися за напрямом статистико-економічного аналізу, приділяли увагу вивченню масових суспільних явищ на різних рівнях управління галузі, регіону, держави в цілому.

Не залишається поза увагою авторів такі напрями аналізу, як маркетинговий – 4 роботи, оперативний – 3 роботи, комплексний – 2 роботи, стратегічний – 2 роботи, фінансовий – 2 роботи, інвестиційний – одна робота. Цінність дисертаційних робіт з маркетингового аналізу Г.Ю. Богданова, Л.Ю. Гудзинської, Н.Л. Писаренко, С.В. Позняка полягає у необхідності проведення аналізу зовнішнього середовища підприємства для визначення оптимальних напрямів виробництва продукції, оскільки підприємство “має виробляти те, що продається, а не продавати, те що виробляється”.

Напрямок оперативного економічного аналізу започаткований С.І. Шкарабаном, який захистив докторську дисертацію у 1986 р. з проблем оперативного економічного аналізу в управлінні промисловим виробництвом у розрізі методології

та організації⁴. З питань оперативного аналізу були захищені кандидатські дисертації таких авторів, як Л.Ю. Блажена “Оперативний економічний аналіз використання виробничих ресурсів в умовах функціонування АРМ (на прикладі підприємств взуттєвої промисловості”, 1995 р., Н.А. Свелеби “Оперативний облік та аналіз витрат на виробництво цукру”, 1998 р. і В.П. Деніса “Оперативний облік і аналіз інноваційної діяльності підприємств”, 2007 р. Дисертанти визначали за мету дослідження розвиток основних положень організації та методики оперативного економічного аналізу за окремими об’єктами господарської діяльності.

Деякі дослідники вбачають необхідність всебічного дослідження діяльності підприємства, без якої неможливо адекватно оцінити реальний стан суб’єкта господарювання. Підтвердженням цього є дисертаційні роботи Р.В. Павленка “Методика комплексного аналізу прибутковості банку та шляхи її вдосконалення”, 2004 р. і Т.М. Чернати “Комплексна оцінка та аналіз виробничо-господарської діяльності підприємства”, 2004 р. Не залишається поза увагою стратегічний аналіз (роботи М.М. Стефаненко “Стратегічний аналіз і прогнозування фінансово-господарської діяльності підприємств харчової промисловості”, 2002 р., С.М. Жукевич “Стратегічний аналіз діяльності підприємств споживчої кооперації”, 2006 р.), оскільки без нього неможливе ефективне стратегічне управління. Стратегічний аналіз допомагає обрати напрям, в якому підприємство буде розвиватися (без стратегії у підприємства відсутній обґрунтований план діяльності і єдина програма досягнення бажаних результатів), зосереджується, насамперед, на вивченні ринку та дослідженні внутрішніх ресурсів і можливостей, які дозволять отримати на ринку конкурентні переваги.

Фінансовий аналіз набув широкого розповсюдження за рахунок запозичення зарубіжного досвіду. В роботах, присвячених даному напрямку (І.В. Данилюк “Фінансовий аналіз в аудиторській діяльності: проблеми методики (на прикладі підприємств пивоварної промисловості)”, 2000 р.; Є.Ю. Шара “Фінансовий облік та аналіз результатів діяльності промислових підприємств”, 2001 р.; Г.В. Булкот “Облік і аналіз процесів ліквідації та санації підприємств України на стадії банкрутства”, 2007 р.; О.С. Герасименко “Методика складання консолідованої фінансової звітності та аналіз ефективності діяльності дочірніх підприємств”, 2007 р.; А.Л. Пастернак “Методика аналізу кредитоспроможності банків-контрагентів на ринку міжбанківського кредитування”, 2007 р. та ін.), фінансовий аналіз розглядається як інструментом оцінки надійності будь-якого потенційного партнера (покупця, постачальника чи позичальника).

Щодо розвитку аналітичної науки у Російській Федерації, то економічний аналіз в частині фінансового отримав більшу популярність у наукових розробках російських вчених (9 робіт). Проблематика, яка вирішується у наукових роботах дослідників, є схожою. Так, серед кандидатських дисертацій, захищених в Російській Федерації за останні роки, за змістом аналізу більшість присвячена питанням фінансового аналізу. Серед них виділимо наступні (прізвище, ініціали, тема наведено мовою оригіналу – російською): Е.В. Самойлов “Информационная база внешнего финансового анализа в условиях гиперинфляции”, 2000 р.; О.В. Ефимова “Финансовый анализ на современном этапе развития

⁴ Шкарабан С.И. Оперативный экономический анализ в управлении промышленным производством: методология и организация: автореф. дис. на соискание науч. степени докт. экон. наук: спец. 08.00.05 “Экономика и управление народным хозяйством” / С.И. Шкарабан, 1986 р.

экономики России: теория и методология”, 2000 р.; Б.А. Отажонов “Организация и методика внутреннего аудита и финансового анализа деятельности кредитных организаций”, 2001 р. та ін.

Враховуючи те, що до наукової спеціальності, за якою захищаються дисертації в Російській Федерації, входить статистика, 29 робіт за змістом присвячено економіко-статистичному аналізу, зокрема: К.К. Красавин “Статистический анализ уровня жизни и социальной дифференциации населения России”, 2001 р.; Т.И. Сивцева “Экономико-статистический анализ формирования продовольственного рынка в Республике Саха (Якутия)”, 2001 р.; С.И. Чаплыгин “Многомерный статистический анализ экономического развития регионов Российской Федерации”, 2001 р.; С.И. Панюжев “Статистический анализ и прогнозирование коммерческой деятельности в розничной торговле (на примере торговых предприятий города Москвы)”, 2001 р.; О.В. Краснокутская “Экономико-статистический анализ финансовых результатов деятельности предприятий”, 2002 р.; Д.В. Деткин “Статистический анализ инвестиционной привлекательности малого и среднего предпринимательства в России”, 2003 р. та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті систематизації наукових досліджень у сфері економічного аналізу (за предметом дослідження, галузями промисловості, об’єктами дослідження, організаційно-правовими формами господарювання, змістом аналізу) через вивчення кандидатських дисертацій українських та російських вчених, захищених протягом 1968-2008 рр. дійшли наступних висновків.

По-перше, протягом досліджуваного періоду захищено вітчизняними вченими 300 кандидатських дисертацій, а російськими – 230, які відображають загальні тенденції розвитку аналітичної науки. Систематизуючи кандидатські дисертації за предметом дослідження виділено напрями: загальні питання економічного аналізу, облік, контроль і аналіз, облік і аналіз, контроль і аналізу. За видами економічної діяльності кандидатські дисертації розподілилися таким чином: харчова промисловість – 34 роботи, сільське господарство – 25 робіт, торгівля – 15 робіт, добувна та будівельна промисловість – 10 робіт, легка промисловість – 8 робіт.

По-друге, систематизуючи українські та російські кандидатські дисертації за об’єктами дослідження, відмітимо найбільшу увагу до аналізу доходів і витрат, фінансових результатів, що пояснюється актуалізацією проблеми раціонального витрачання ресурсів у ринкових умовах господарювання, всебічного удосконалення управління витратами і доходами з метою підвищення конкурентоспроможності продукції.

По-третє, вважаємо пріоритетними напрями подальших досліджень в аналітичній сфері розвиток методик економічного аналізу інвестиційної та інноваційної діяльності та оцінки фінансового стану суб’єктів господарювання. Це зумовлено неспроможністю правильної оцінки стану справ на українських підприємствах через неадаптованість західних методик розрахунку фінансових коефіцієнтів, несистематизованістю напрямів аналізу фінансового стану підприємства, необхідністю економічного обґрунтування здійснення інвестиційної діяльності, враховуючи процеси трансформації в економіці, потребу підприємств вдаватися до впровадження нових видів продукції і технологій через залучення інвестиційних ресурсів.